

Katarzyna Żák-Caplot

ROZWÓJ KOLEKCJI BIBLIOTEKI MUZEUM WARSZAWY DO ROKU 1986

Na temat obszernych zbiorów Muzeum Warszawy powstały liczne opracowania, również monograficzne¹. Niewiele znajdziemy jednak informacji o kolekcji bibliotecznej. Są to najczęściej bardzo ogólne stwierdzenia z niewieloma danymi liczbowymi, pochodzące ze wspomnień pracowników, lub kilka stron zawartych w ogólnych publikacjach o Muzeum. Jedynym fragmentem zbiorów Biblioteki Muzeum Warszawy, który doczekał się szczegółowego opracowania, jest wyodrębniony księgozbiór Ludwika Gocła².

Zbiory Biblioteki Muzeum Warszawy liczą 29 675 woluminów druków zawartych oraz 5347 woluminów czasopism. Jedną trzecią tego zbioru stanowią warsawiana. Pozostałe pozycje obejmują zagadnienia związane ze zbiorami muzealnymi oraz działalnością naukową instytucji (sztuka, archeologia, muzealnictwo, konserwacja zbiorów czy, od niedawna, pomoce edukacyjne oraz publikacje dla dzieci i młodzieży). Od początku istnienia Biblioteki największy nacisk kładzio-

- 1 Między innymi: *Album warszawski: obraz miasta w zbiorach Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*, Warszawa 2000; K. Blusiewicz, *Obuwie warszawskie z XIV-XVIII wieku: ze zbiorów archeologicznych Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*, Warszawa 2009; M. Dubrowska, *Medaliony i plakietki. Katalog zbiorów Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*, Warszawa 2005; M. Dubrowska, *Gabinet medalii i numizmatów*, Warszawa 2008; M. Dubrowska, *Dary i Darczyńcy. Katalog wystawy jubileuszowej*, Warszawa 2006; K. Lejko, *Powstanie styczniowe i zesańcy syberyjscy: katalog fotografii ze zbiorów Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*, Warszawa 2004, t. 1-2; I. Tessaro, *Warszawa w obrazach i rysunkach XIX wieku: katalog zbiorów Muzeum Historycznego w Warszawie*, Warszawa 1957.
- 2 *Katalog zbiorów Ludwika Gocła. Powstanie listopadowe i Wielka Emigracja*, t. 1: Księgozbiór, opr. S. Cieplowski, Warszawa 1975.

ny jest jednak na rozwijanie kolekcji varsavianistycznej. Do końca lat osiemdziesiątych XX wieku główny jej zrąb stanowiły stopniowo przekazywane Bibliotece w całości (lub we fragmentach) zbiory likwidowanych instytucji i organizacji³ oraz spuścizny prywatnych kolekcjonerów⁴. Ostatnią dużą kolekcją, która trafiła do Biblioteki w roku 1986, był zbiór Waława Grymowskiego.

W niniejszym artykule, będącym jedynie przyczynkiem do dalszego zgłębiania tematu, zamierzam zwrócić uwagę na pochodzenie bibliotecznych zbiorów Muzeum Warszawy oraz okoliczności i sposoby ich pozyskiwania od początku istnienia instytucji i jej biblioteki do końca 1986 roku, czyli do momentu pozyskania ostatniej znaczącej kolekcji.

Kolekcje, omówione poniżej, opisywane są w miarę możliwości zgodnie z chronologią zapisów inwentarzowych oraz protokołów zdawczych⁵. Dane liczbowe pochodzą z inwentarzy Biblioteki Muzeum Warszawy i z dokumentacji pozostającej w Bibliotece oraz znajdującej się w Archiwum Państwowym w Warszawie (oddział w Milanówku)⁶.

Idea stworzenia księgozbioru muzealnego o profilu głównie varsavianistycznym pojawiła się w październiku 1935 roku, kiedy powstał projekt listu ówczesnego wicedyrektora Muzeum Narodowego Stanisława Lorentza do Stefana Starzyńskiego w sprawie zakupu kamienicy Baryczków (Rynek Starego Miasta 32) i stworzenia w niej Muzeum Starej Warszawy⁷. List ten jest dla nas, bibliotekarzy muzealnych, tym cenniejszy, że nie tylko rysuje się w nim zamiar i potrzeba posiadania varsavianistycznej biblioteki muzealnej, ale pada w nim też stwierdzenie, że:

podręczna biblioteka przy Muzeum Starej Warszawy („Varsoviana”) pozwoliłaby stworzyć z Muzeum warsztat pracy naukowej nad przeszłością miasta i równocześnie służąc

3. Zazwyczaj działających jeszcze przed II wojną światową, a zlikwidowanych pod koniec lat czterdziestych i w latach pięćdziesiątych XX w.
4. Oczywiście nie był to jedyny sposób akwizycji. Biblioteka dokonywała również bieżących i retrospektywnych zakupów, a także wymieniała się publikacjami z innymi bibliotekami i muzeami.
5. Jeżeli Biblioteka dysponuje protokołem lub znajduje się on w Archiwum Państwowym w Warszawie, Oddział w Milanówku, zamieszczane daty podawane są z dokładnością do dnia. W niektórych przypadkach podawane są jedynie lata (początek roku, pierwsza połowa roku etc.), gdyż w inwentarzach papierowych Biblioteki wpisywano dzienną datę wpływu tylko w przypadku zakupów. Większość kolekcji pochodziła z darów, więc w celu określenia momentu wprowadzenia ich do zbiorów należało posiłkować się datami sąsiadujących w inwentarzach zakupów.
6. Nie wszystkie dane są możliwe do odtworzenia, gdyż dokumentacja nie jest ani jednoznaczna, ani pełna. Istnieją trzy odrębne papierowe inwentarze biblieczne: Inwentarz ksiąg Biblioteki Muzeum m.st. Warszawy – od listopada 1947 do grudnia 1951 roku (z dopiskiem „nieaktualny” na stronie tytułowej), Inwentarz Biblioteki Centralnego Muzeum Historycznego w Warszawie – obejmujący ponownie rok 1949 (również z dopiskiem „nieaktualny” i rozpoczynający się ponownie od numeru 1) oraz Inwentarz Muzeum Historycznego, który ponownie zaczyna się od numeru 1, a najstarszy wpis opatrzony jest datą akcesji grudzień 1947. Ostatni inwentarz kontynuowany był do czerwca 2016 roku, kiedy Biblioteka rozpoczęła ewidencję elektroniczną zbiorów. Prawdopodobnie wraz z każdą zmianą nazwy Muzeum rozpoczynał nowy inwentarz biblieczny. Po porównaniu wszystkich trzech inwentarzy ostatni został uznany za kompletny. Brak w nim jednak niektórych dopisków i notatek dotyczących pochodzenia starszych zbiorów oraz tytułów, które podległy selekcji przed 1952 rokiem. Dlatego też wyliczenia dotyczące nabytków sprzed 1952 r. (zbiory Państwowego Zarządu Mienia Opuszczonego) opierają się na pierwszych dwóch inwentarzach.
7. B. Hensel-Moszczyńska, *Z warszawskich archiwów. Stanisława Lorentza pomysł na Muzeum Dawnej Warszawy*, „Almanach Warszawy”, 2014, t. 8, s. 375–381.

licznym miłośnikom miasta, stałaby się ośrodkiem pracy oświatowej. Podstawą biblioteki podręcznej stały się dział „Varsovianów” z Biblioteki Muzeum Narodowego. Może by też udało się odzyskać bibliotekę Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości przekazaną obecnie do Biblioteki Sztuki przy Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki⁸.

Zgodnie z projektem ekspozycji planowanego muzeum biblioteka wraz z magazynem miała zostać ulokowana w oficynie poprzecznej kamienicy Baryczkowskiej na pierwszym piętrze. Kolejne magazyny biblioteczne miały być również na parterze oraz w oficynie kamienicy Szlichtyngowskiej⁹.

Potrzebę wyrażoną przez Stanisława Lorentza rozumieć również twórcy wystawy „Warszawa wczoraj, dziś, jutro”, otwartej 13 października 1938 roku w Muzeum Narodowym. Jedną z części tej ekspozycji była czytelnia czasopism Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism¹⁰. Przeglądając katalog wystawy, nie natrafimy jednak na żadne bliższe informacje na temat zbiorów bibliotecznych. Jedynie skromna mapka II części wystawy pozwala nam na zlokalizowanie zbiorów w podziemiach, w pomieszczeniu obok kina przy klatce schodowej, prowadzącej do sali nr 7: „Stolica współczesnej Polski”¹¹. Przeszukując kolejne publikacje i artykuły opisujące tę wystawę, trudno znaleźć jakiegokolwiek bliższe wzmianki na temat wymienionej wyżej czytelnii¹² oraz publikacji w niej prezentowanych. Jak czytelnia wyglądała, możemy zobaczyć na zdjęciach nieznanego autora znajdujących się na stronach Muzeum Narodowego w Warszawie¹³.

Nie spełniło się życzenie Stanisława Lorentza. Dział Varsovianów Biblioteki Muzeum Narodowego nigdy nie został przekazany. Na Starówkę przeniesiono natomiast zbiory biblioteczne Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości¹⁴, które od roku 1938 były depozytem Muzeum Narodowego¹⁵.

8 Tamże, s. 379.

9 Tamże, s. 381.

10 W monografii *Muzeum Historyczne Warszawy* Halina Muszyńska, była kierowniczka Biblioteki MHW, wywodzi tradycję biblioteki od tej właśnie czytelnii. Polski Związek Wydawców Dzienników i Czasopism organizował tego typu okazjonalne czytelnie, które miały za zadanie propagowanie wydawanej przez niego prasy. Podobną czytelnię stworzono również w 1935 r. na Międzynarodowych Targach Poznańskich. Zob. S. Cieplowski, H. Muszyńska, *Muzeum Historyczne Warszawy*, Warszawa 1973, s. 101.

11 *Warszawa wczoraj - dziś - jutro. Przewodnik i plan wystawy. Warszawa w liczbach: październik-grudzień*, Warszawa 1938.

12 A. Kotańska, *Dokumentacja fotograficzna wystaw: Warszawa wczoraj, dziś, jutro (1938 r.) i Warszawa oskarża (1945 r.) w zbiorach Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*, „Almanach Muzealny”, 1999, t. 2, s. 291-313; W. Lewandowski, *Wystawa „Warszawa wczoraj, dziś, jutro”*, „Kronika Warszawy”, 1938, nr 2/3, s. 115-143.

13 <http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=30854> [dostęp: 27 VII 2017].

14 Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości powstało w roku 1907. W 1912 r. jego siedzibę przeniesiono z ulicy Nowy Świat 41 do kamienicy Baryczków. Od 1913 r. w ramach Towarzystwa działała Komisja Muzealno-Biblioteczna, mająca za zadanie uporządkowanie zbiorów książkowych (zob. *Dwudziestopięciolecie działalności Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Warszawie 1906-1932*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1932-1933, nr 4, s. 241-260), w skład których wchodziła biblioteka, posiadająca w 1914 r. 1560 tytułów (zob. *W pięćdziesiątą rocznicę założenia Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1958, nr 2, s. 220), oraz podarowany przez hr. Tyszkiewicza z Łohojska księgozbiór liczący ponad 2000 egzemplarzy (zob. M. Krajewska, *Erazm Majewski i archeologia w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, „Światowid”, 2009-2010, s. 17).

15 Z. Nykiel, *Dzieje Biblioteki Muzeum Narodowego w Warszawie do roku 1945*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, 1981, t. 25, s. 241-275.

Na temat ich wojennych losów wiemy niewiele. Ówczesne zbiory Muzeum Narodowego (którego częścią było Muzeum Dawnej Warszawy) zabezpieczano w drewnianych lub blaszано-drewnianych skrzyniach, wykonanych na zlecenie dyrekcji wiosną 1939 roku¹⁶. Można przypuszczać, że w podobne skrzynie spakowano również księgozbiór TOZP, który w czasie okupacji i na początku powstania przechowywano w pomieszczeniach kamienicy Baryczków. Świadczy o tym lakoniczny zapisek w pamiętniku jednego z pracowników Muzeum Dawnej Warszawy, Zygmunta Miechowskiego: „28 VIII. Naloty. Pożar u Baryczków. Ugaszono. Znosimy bibliotekę”¹⁷.

Bibliotekę przeniesiono najprawdopodobniej do pomieszczeń piwnicznych. Po wojnie jej pozostałości odnaleziono w ruinach tej samej kamienicy¹⁸. Nie ma pewności, ile zbiorów przetrwało. Dzięki wspomnieniom Wacława Borowego, który brał udział w wydobywaniu zbiorów z ruin kamienicy, wiadomo jedynie, że zostały one zalane wodą, a „część książek zbutwiała”¹⁹. Tworzenie muzealnych zbiorów bibliotecznych należało po wojnie rozpocząć praktycznie od nowa.

Oficjalne powstanie Biblioteki Muzeum Historycznego m.st. Warszawy (w skrócie MHW) związane jest z datą 24 marca 1948 roku, kiedy muzeum powołano do życia. Jego Działem X była Biblioteka. Z rękopisu Adama Słomczyńskiego pt. *Muzeum m.st. Warszawy na Rynku Starego Miasta* dowiadujemy się, że na rok 1949 przewidziano „wykończenie całkowite kamienicy Nr 34 «Szlichtingów» i Nr 32 «Baryczków» oraz reszty należących do nich oficyn, w których znalazłyby pomieszczenie zbiory archiwalne miasta oraz niezwykle cenna biblioteka Varsavianów”²⁰. Wyposażenie czytelnicy zaprojektował Stanisław Zamecznik²¹.

Pierwotnie Biblioteka Muzeum działała głównie jako biblioteka specjalistyczna – zakładowa – stworzona na potrzeby naukowo-badawcze pracowników. Umożliwiała również realizację zadań wystawienniczych placówki. Taki był też jej profil gromadzenia – varsavianistyczny z szerokim tłem historycznym, który nie pomijał również publikacji dotyczących sztuki i muzealnictwa.

Pierwsze książki pochodziły z zakupu, głównie z Oficyny Księgarskiej²², a od roku 1950 Biblioteka nabywała publikacje w „Domu Książki”²³. Część

16 S. Lorentz, *Muzeum Narodowe w Warszawie w latach 1939–1954*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, 1957, s. 8.

17 Fragmenty pamiętnika, zob. tamże, s. 53.

18 *Straty kulturalne Warszawy*, Warszawa 1948, t. 1, s. 247. Nie wiadomo ani ile książek przetrwało, ani w jaki sposób. W inwentarzach Biblioteki Muzeum Warszawy nie ma żadnych adnotacji, które pozwoliłyby zidentyfikować dawne zbiory Towarzystwa.

19 Fragmenty pamiętnika, patrz A. Sołtan, *Muzeum Historyczne m.st. Warszawy 1936–2006*, „Almanach Muzealny”, 2007, t. 5, s. 14.

20 A. Słomczyński, *Muzeum m.st. Warszawy na Rynku Starego Miasta*, Warszawa 1948, s. 10 (maszynopis na prawach rękopisu).

21 Stoły projektowane przez S. Zamecznika znajdują się nadal w Bibliotece Muzeum Warszawy. W zeszłym roku przeszły gruntowną renowację i nadal służą czytelnikom.

22 Oficyna Księgarska Piotr Hniedziewicz i S-ka powstała 13 września 1945 r. Jej siedziba mieściła się przy ulicy Marszałkowskiej 34.

23 Po nacjonalizacji księgarstwa w 1950 r. „Dom Książki” stopniowo przejmował niepaństwowe księgarnie i antykwariaty, stając się tym samym jedynym dostępnym dostawcą książek i czasopism dla bibliotek.

książek przekazano Bibliotece z magazynów Państwowego Zarządu Mienia Opuszczonego²⁴, a część pochodziła z darów od muzeów i instytucji²⁵ oraz osób prywatnych²⁶. W roku 1948 Biblioteka pozyskała też jedną pozycję ze „zbiorów belwederskich”²⁷.

Gromadzenie czasopism rozpoczęto od następujących tytułów: „Biuletyn Zarządu Związku Muzeów w Polsce”, „Pamiętnik Muzealny” i „Kwartalnik Muzealny”²⁸ oraz „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, „Stolica”, „Architektura”, „Odrodzenie”, „Ochrona Zabytków”²⁹. Stan inwentarza książek na 8 maja 1950 roku wynosił 270 pozycji, natomiast inwentarza czasopism 42 pozycje³⁰. Pierwszego stycznia 1951 roku Biblioteka MHW posiadała już 655 woluminów druków zwartych³¹. Stopniowo przejmowano również księgozbiory likwidowanych instytucji, między innymi byłego Muzeum w Rapperswilu, Ogólnopolskiego Szkolnego Komitetu „Odbudowujemy Warszawę”, Instytutu Badań Warszawy Uniwersytetu Warszawskiego, Towarzystwa Burs i Stypendiów (w inwentarzu oznaczonego przypiskiem „Dziekanka”), Ligi Morskiej i Kolonialnej, przekazanej Bibliotece MHW za pośrednictwem Muzeum Kultury Ludowych (pod tą nazwą w inwentarzu) czy Biblioteki Gazowni Miejskiej m.st. Warszawy. Dołączyły do nich dwa zbiory prywatnych kolekcjonerów – Ludwika Gocla oraz Władysława Grymowskiego.

Zgodnie z zapisami w księgach inwentarzowych, 30 lipca 1953 roku Muzeum Historyczne otrzymało: 1452 książki, 70 woluminów czasopism, 552 grafiki, 3 plany, 15 map oraz 9 obiektów z dziedziny pamiątek, militariów, rzemiosła pochodzących z zamkniętego w roku 1952 Muzeum Polski Współczesnej. Muzeum to działało w latach 1936–1951 w szwajcarskim Rapperswilu, a jego zadaniem było przede wszystkim popularyzowanie polskiej kultury i dorobku II Rzeczypospolitej. Była to instytucja mniej znana i wpływowa niż tak zwane pierwsze Muzeum Polskie w Rapperswilu, stworzone przez hrabiego

24 Według Wykazu książek przyjętych przez Muzeum m.st. Warszawy ze składów przy ul. Inżynierskiej, sporządzonego 29 maja 1948 roku (dokument załączony do inwentarza książek Biblioteki MHW) do Muzeum trafiło 109 publikacji o tematyce głównie artystycznej i historycznej z przełomu XIX i XX w. W inwentarzu zidentyfikowano natomiast 151 tytułów wpisywanych od połowy 1949 r. Nieco później, gdyż w drugiej połowie 1951 r., wprowadzono ostatnie trzy pozycje.

25 Między innymi od Muzeum Kultury Ludowych (obecnie Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie), Muzeum Miejskiego w Opolu, Muzeum m.st. Pragi, Związku Muzeów w Polsce.

26 Głównym darczyńcą był Adam Słomczyński, pierwszy dyrektor Muzeum.

27 Zbiory belwederskie to pamiątki po Józefie Piłsudskim zgromadzone w Belwederze, który w 1936 r. został uznany za Przybytek Narodowy. We wrześniu 1939 r. najcenniejszą część kolekcji wywieziono za granicę i zdeponowano w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Pozostałymi w kraju zbiorami zaopiekowało się Muzeum Narodowe w Warszawie. Najprawdopodobniej za jego pośrednictwem książka *O nowoczesny ustrój i administrację muzeów w Polsce* L. Grajewskiego (Warszawa 1935) trafiła do zbiorów ówczesnej Biblioteki Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

28 Tytuły przekazane jako egzemplarze członkowskie Związku Muzealników Polskich.

29 Wszystkie pięć tytułów pochodziło z zakupów retrospektywnych i prenumeraty. Do dzisiaj Biblioteka utrzymuje ciągłość dwóch z tych periodyków: „Stolicy” oraz „Ochrony Zabytków”.

30 Stan inwentarza biblioteki Muzeum m.st. Warszawy na dzień 8 maja 1950 roku, zestawiał B. Zientara, dokumentacja własna Działu Biblioteka.

31 Stan zbiorów Biblioteki Muzeum Historycznego m.st. Warszawy na dzień 1 stycznia 1951 roku, APW, oddz. w Milanówku, Ewidencja zasobu bibliotecznego 1951, sygn. 503, karty 2–13. Brak informacji na temat czasopism.

Władysława Broel-Platera w 1870 roku, skupiające wokół siebie polską emigrację polityczną końca XIX wieku.

W dokumencie programowym kolejnego ośrodka polskości w Szwajcarii możemy przeczytać, że w odróżnieniu od swego poprzednika, który miał za zadanie chwalić przeszłość i zwracać uwagę na cierpienie polskiego narodu, celem „Muzeum obecnego jest współczesna rzeczywistość Polski odrodzonej w jej życiu, pracy i wzroście”³². Po zakończeniu II wojny światowej nowe polskie władze zamierzały zmienić profil działalności Muzeum w Rapperswilu. Dlatego też Szwajcarzy wypowiedzieli i rozwiązali umowę najmu zamku rapperswileńskiego, gdzie mieściło się Muzeum. W roku 1953 jego zbiory trafiły do kraju, między innymi do nowo powstałego Muzeum Historycznego m.st. Warszawy i jego Biblioteki.

Książki pochodzące z Rapperswilu są obłożone w charakterystyczny zielony papier, na którym widnieje pieczęć oraz numer inwentarza. W każdej książce na karcie tytułowej znajduje się też prosta pieczęć biblioteki z napisem w języku francuskim „Musée Polonais Château Rapperswil Suisse” lub niemieckim „Museum «Polen der Gegenwart» Schloss Rapperswil” oraz numer inwentarzowy łamany przez cyfrę rzymską. Ta ostatnia najprawdopodobniej oznacza numer działu tematycznego, w którym znajdowała się dana pozycja w bibliotece³³.

W zbiorach Biblioteki MHW znalazły się głównie książki z działów: I. Historia, II. Kraj oraz III. Nauka (dość luźno pojęta – publikacje naukowe i popularnonaukowe). Publikacje z tych działów wpisały się w profil gromadzenia ówczesnego Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Większość druków zwartych z numerem II trafiła do bibliotecznego inwentarza warsawianów. Pozostałe znalazły swe miejsce w księgozbiornie obejmującym między innymi zagadnienia historyczne. Są to materiały wydane w kraju pod koniec XIX wieku i w dwudziestoleciu międzywojennym oraz w czasie II wojny światowej za granicą. Nie brakuje też podręczników szkolnych, stworzonych dla internowanych w Szwajcarii polskich żołnierzy, oraz wydawanych przez nich gazetek.

W pierwszej połowie 1956 roku Ogólnopolski Szkolny Komitet „Odbudowujemy Warszawę” (OSKOW) przekazał w darze Bibliotece MHW 456 tytułów, przeważnie warsawianów. W kamienicy przy ulicy Nowomiejskiej 4 (obecnie znajduje się tu księgozbiór podręczny Biblioteki Muzeum Warszawy) powstała czytelnia Ośrodka Instrukcyjno-Programowego Prezydium OSKOW, gdzie została „przygotowana odpowiednia lektura, np. roczniki «Stolicy», książki beletrystyczne o Warszawie, albumy z zakresu architektury i sztuki”³⁴.

32 Fragment wywiadu Haliny Kenar dla polskiej audycji w radiu zuryskim Beromünster, przeprowadzonego 15 lipca 1938 r. przez redaktora Artura Wetli, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zesp. MP w Rapperswilu, teczka nr 68, zob. J.A. Konopka, *Polonijne organizacje w Szwajcarii (XIX w. do poł. XX w.)*, s. 14, <http://skryba.inib.uj.edu.pl/goscie/JAK/2009/JAK-2009.pdf> [dostęp: 17 VIII 2017].

33 Zob. W. Kantak, *Działalność biblioteki Muzeum Polski Współczesnej w Rapperswilu w latach 1936-1945*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Bibliologia – Nauki Humanistyczno-Społeczne, 1998, z. 138, s. 197-218.

34 *Konkurs wiedzy o Warszawie*, „Biuletyn Informacyjny. Prezydium Ogólnopolskiego Szkolnego Komitetu Odbudowy Warszawy”, 1956, nr 1, s. 3.

Czytelnia służyła między innymi do przygotowywania szkolnych wystawek oświatowych na temat Warszawy³⁵. Książki OSKOW znajdują się nadal w zbiorach Biblioteki MHW. Można je rozpoznać dzięki pieczęci „OGÓLNO-POLSKI SZKOLNY Komitet Odbudowy Warszawy OSKOW” wraz z numerem „Inwentarza OW”.

Od drugiej połowy 1958 do końca 1964 roku do inwentarzy Biblioteki MHW wpisano 239 publikacji ze zlikwidowanego Instytutu Badań Warszawy Uniwersytetu Warszawskiego. Muzeum przejęło też inne dokumenty związane z tą instytucją. W Muzeum Warszawy znajduje się pokłosie konkursu „Pamiętnik Warszawiaka” ogłoszonego przez Instytut Badań nad Warszawą UW, Muzeum Historyczne oraz czasopismo „Stolicę”, a także materiały do bibliografii Warszawy³⁶. Obie instytucje łączyła też krótkotrwała więź personalna w osobie byłego dyrektora obydwu placówek, doktora Stanisława Arnolda, który po połączeniu muzeum z Centralnym Muzeum Historycznym kierował powstałą jednostką w roku 1951.

Od początku 1959 do czerwca 1960 roku wprowadzono do inwentarzy 1113 woluminów druków zwartych, oznaczonych w uwagach dopiskiem „Dziekanka”³⁷. Druki te są w większości opatrzone pieczęciami Państwowej Biblioteki „Odbudowujemy Warszawę” przy Państwowej Bursie Szkół Artystycznych w Warszawie lub Towarzystwa Burs i Stypendiów Rzeczypospolitej Polskiej – Centralnej Biblioteki w Warszawie (TBS).

W budynku „Dziekanki” miało po wojnie siedzibę Towarzystwo Burs i Stypendiów, które zajmowało się przydzielaniem stypendiów uczącej się młodzieży oraz organizowaniem jej zakwaterowania w czasie nauki. Zarówno w artykułach na temat odbudowy³⁸, jak i dokumentach oficjalnych samego TBS trudno znaleźć konkretne wzmianki o bibliotecznej działalności tej organizacji. Znajdziemy głównie ogólne, jak w statucie ogłoszonym w Monitorze Rządowym z 28 lutego 1948 roku, gdzie w paragrafie 2, „Charakter prawny, cele i środki działania” czytamy, że „dla osiągnięcia swych celów TBS [...] organizuje i prowadzi świetlice, biblioteki i wypożyczalnię pomocy naukowych”³⁹. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z 12 grudnia 1951 roku Towarzystwo Burs i Stypendiów miało być rozwiązane do 31 marca 1952 roku, a jego majątek przechodził na rzecz państwa. Wykonaniem miał się zająć minister oświaty. Zbiór biblioteczny, lub jego część, trafił do Biblioteki MHW.

Kolejną, znajdującą się jednak tylko przez pewien czas w zbiorach Biblioteki MHW, kolekcją była Biblioteka Ligi Morskiej i Kolonialnej (LMiK). Jej początki

35 Bardzo możliwe, iż Biblioteka MHW również udostępniała w ramach niej część swoich własnych zbiorów, gdyż 581 książek wpisanych do inwentarza między lutym 1948 a styczniem 1955 r. w rubryce „Uwagi” ma dopisek ołówkiem „OSKOW”.

36 „Bibliografię Warszawy przygotowuje Muzeum Historyczne w Warszawie, które przejęło częściowe materiały w tym zakresie zebrane przez Instytut Badań Warszawy”, patrz *Komunikat Sekcji Bibliograficznej przy Zarządzie gł. SBP*, „Przegląd Biblioteczny”, 1954, z. 3, s. 287.

37 Od stycznia 1960 r. są to już tylko pojedyncze wpisy.

38 W. Kordowicz, *Bursy w Warszawie dla kształcącej się młodzieży*, „Stolica”, 1950, nr 19, s. 4; S. Rassalski, *Krakowskie Przedmieście. „Dwie Dziekanki”*, „Stolica”, 1950, nr 19, s. 5.

39 „Monitor Polski” z 5 marca 1949 r., nr A-11, s. 2.

szacowane są na rok 1918, gdy powołano do życia Towarzystwo Pracowników na Polu Żegluga „Bandera Polska” i przekazano mu na siedzibę pomieszczenia przy ulicy Marszałkowskiej 63 (dawny dom „Pod Syrenami”). Kolekcja została skatalogowana i uporządkowana w roku 1931 przez Stanisława Zielińskiego. Biblioteka była częścią powstałego w 1937 roku Instytutu Naukowego LMiK. W roku 1939 posiadała w zbiorach 16 tysięcy woluminów druków zwartych oraz kilkaset tytułów czasopism specjalistycznych. Po wojnie biblioteka kontynuowała działalność aż do likwidacji Ligi, która nastąpiła w roku 1953. Wtedy to, jak pisze Tadeusz Białas, 10 tysięcy woluminów cennego księgozbioru marynistycznego „wyrzucono dosłownie na bruk”⁴⁰. Pozostałe zbiory rozdzielono między Instytut Geografii Uniwersytetu Warszawskiego, który otrzymał stare mapy, atlasy, książki podróżnicze i geograficzne, oraz Muzeum Kultur Ludowych. Przejęło ono dział emigracyjno-kolonialny księgozbioru, który w roku 1958 trafił do Biblioteki MHW⁴¹. Na podstawie zapisów inwentarzowych w Bibliotece MHW znalazły się wtedy 2664 woluminy, z czego 23 były ubytkami.

Zgodnie z korespondencją między Instytutem Historycznym UW, Muzeum Historycznym oraz Wydziałem Kultury i Sztuki Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy (między 17 maja 1976 a 17 października 1978), „ze względu na perspektywę pełniejszego niż dotąd wykorzystania księgozbioru przez studentów i naukowców”⁴², podjęto decyzję o przekazaniu księgozbioru Ligi Morskiej do Instytutu Historycznego UW. W zbiorach Biblioteki MHW pozostały jedynie 44 pozycje wyłonię na podstawie oceny komisji selekcyjnej⁴³. W rzeczywistości, ze względów głównie organizacyjnych, księgozbiór przeniesiono na Uniwersytet wcześniej, to znaczy w październiku i listopadzie poprzedniego roku.

Trzeciego grudnia 1960 roku Muzeum Historyczne m.st. Warszawy zorganizowało wystawę prezentującą unikatowe zbiory krakowskiego antykwariusza, bibliofila i kolekcjonera Ludwika Gocla⁴⁴. Ponieważ zbiór ten stanowił wielką wartość dla Muzeum, ówczesny dyrektor, profesor Janusz Durko, rozpoczął starania o jego pozyskanie. W kwietniu 1964 roku nastąpiło podpisanie aktu notarialnego, na mocy którego Ludwik Gocel przekazał swoją kolekcję na ustalonych wcześniej warunkach⁴⁵. Wtedy to 3040 tytułów druków zwartych, czasopism i druków ulotnych znalazło się w Bibliotece MHW, tworząc odrębną kolekcję.

40 T. Białas, *Liga Morska 1944–1953*, Gdańsk 2006, s. 235.

41 H. Mąka, *Bibliotekę tworzy się długo...*, „Morze”, 1984, nr 6, s. 6–7.

42 Pismo nr kl. X-071-39/77 z 27 maja 1977 r. od Konserwatora Zabytków m.st. Warszawy do Muzeum Historycznego m.st. Warszawy znajduje się w dokumentacji podręcznej Biblioteki Muzeum Warszawy (Biblioteka, teka bez numerów: Korespondencja dot. Przekazania Działu Wychodźstwa).

43 Wykaz pozycji znajduję się w Załączniku nr 3 do protokołu komisji selekcji z 13 października 1978 r. w składzie: dr Stanisław Konarski, Hanna Szwanowska, Halina Muszyńska (ówczesna kierowniczka Biblioteki).

44 Pasję kolekcjonerską rozwijał jeszcze przed I wojną na Kresach, gdzie zbierał druki z XVI i XVII w. (głównie ariariuskie). Uległy one zniszczeniu w wyniku zawieruchy wojennej. Od roku 1924, kiedy przebywał w Paryżu, poświęcił się gromadzeniu pamiątek (m.in. druków, ulotek, czasopism, nut, militariów, medali, map) z okresu powstania listopadowego i Wielkiej Emigracji. Mimo prób ukrycia zbioru w czasie powstania warszawskiego, uległo zniszczeniu około 60%. Po wojnie Gocel mieszkał w Krakowie. Prowadził tam antykwariat i stopniowo odbudowywał swoją kolekcję. I. Tessaro-Kosimowa, *Kolekcja Ludwika Gocla w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy*, „Kronika Warszawy”, 1980, t. 3, s. 111–118.

45 J. Durko, *Muzeum Warszawy i jego współtwórcy w mojej pamięci 1951–2003*, Warszawa 2008, s. 48–49.

W „Wykazie darów, które wpłynęły do biblioteki do 31 XII 1969 roku” wymieniono ponadto księgozbiory Biblioteczki Ideologicznej Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz księgozbiór Edwarda Głowackiego, przekazany przez Wydział Finansowy Stołecznej Rady Narodowej⁴⁶.

Kolejnym ciekawym, choć niewielkim, zbiorem są książki pochodzące z biblioteki Gazowni Miejskiej m.st. Warszawy, założonej pod koniec XIX wieku na potrzeby zakładu oraz jego pracowników. Pierwotnie część zbioru była rozdzielona między dwa zakłady gazownicze: przy ulicy Dworskiej (obecnie Kasprzaka) oraz przy ulicy Ludnej. Kolekcja nie przetrwała powstania w całości. Jej ocalała część (do dziś nie w pełni zinwentaryzowana), ukryta zawczasu przez pracowników, znajduje się teraz w Muzeum Gazownictwa⁴⁷, a kilkadziesiąt książek jest w Bibliotece Muzeum Warszawy; książki te opatrzone są dwoma rodzajami pieczęci: fioletową z napisem „Biblioteka Gazowni Miejskiej m.st. Warszawy Nr kat. __, Nr inw. __” oraz czerwoną w prostokątnej ramce z napisem „Zakłady Gazownictwa Warszawskiego. Biblioteka Nr inw. __, Nr kat. __”. Nie wiadomo, jaką drogą zbiorek trafił do ówczesnego Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Jediną wskazówką jest lakoniczny zapisek w księdze inwentarzowej „5 VI 70 r. gazownia”.

W roku 1973, kiedy ukazała się drukiem monografia *Muzeum Historyczne Warszawy*, Halina Muszyńska, ówczesna kierowniczka Biblioteki MHW, szacowała jej księgozbiór na „20 tys. druków zwartych oraz tysiąc tytułów czasopism”⁴⁸. Należy jednak zaznaczyć, że liczba ta obejmowała wszystkie tytuły druków ciągłych, znajdujących się wtedy w Bibliotece, bez względu na ciągłość ich gromadzenia. Często był to tylko jeden lub kilka numerów danego tytułu. W rozdziale dotyczącym księgozbioru muzealnego opisano dokładnie najcenniejsze stare (wydane przed 1800 rokiem) i nowe druki, które stanowią wielką wartość dla badaczy nie tylko dziejów Warszawy, ale i dziejów książki oraz drukarstwa⁴⁹. Poza wymienionymi w tej publikacji starymi drukami Biblioteka posiada również zakupione w 1964 roku: *Kronikę* Marcina Kromera⁵⁰, *Ogród królewski* Bartosza Paprockiego⁵¹ i pozyskane z Rapperswilu dzieło *Martini Poloni archiepiscopi Consentini [...] Chronicon expeditissimum ad fidem veterum manuscriptorum codicum emendatum et auctum*⁵². Halina Muszyńska nie wspomina natomiast o rękopisach. Obecnie w zbiorach Biblioteki mamy 134 rękopisy, z czego część znajduje się w wydzielonym zbiorze

46 APW, oddz. w Milanówku, Wymiana wydawnictw 1957-1977, sygn. 501, karta 318. Brak jakichkolwiek wzmianek ilościowych w dokumentacji. Brak również notatek na temat wymienionych źródeł nabycia w inwentarzach Biblioteki MHW.

47 Zbiór w Muzeum Gazownictwa szacuje się na około 3000 woluminów. Nie został on jeszcze opracowany. Zawiera między innymi różnego rodzaju spisy i zestawienia statystyczne dotyczące Warszawy.

48 S. Ciepłowski, H. Muszyńska, *Muzeum Historyczne Warszawy*, Warszawa 1973, s. 101.

49 Tamże, s. 102-103.

50 Marcin Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Basileae, per Ioannem Oporinum, 1555.

51 Bartosz Paprocki, *Ogród królewski...* (Drukowano w [...] Starem Mieście Praskim), u Daniela Siedlcańskiego, 1599.

52 Marcin Polak: *Chronicon expeditissimum ad fidem veterum manuscriptorum codicum emendatum et auctum*. Antverpiae, ex officina Christophori Plantini [...], 1574.

Ludwika Gocla. Pozostałe to najczęściej maszynopisy na prawach rękopisu, pochodzące z darów od autorów lub ich spadkobierców⁵³.

Na podstawie decyzji komisji zakupów z 20 maja 1986 roku Muzeum Historyczne m.st. Warszawy nabyło spuściznę po innym kolekcjonerze – Waławie Grymowskim⁵⁴. Na zbiór ten składały się: prasa warszawska z lat 1939–1944 (łącznie 18 tytułów, 101 egzemplarzy)⁵⁵, śpiewniki i nuty z lat 1900–1950⁵⁶, a także programy teatralne i zdjęcia artystów. Kolekcja Grymowskiego była znana varsavianistom już wcześniej. Zaprezentowano ją w Muzeum Woli podczas wystaw: „Pokaz pamiątek z powstania listopadowego ze zbiorów Waławia Grymowskiego 29 XI 1982 – 16 I 1983” oraz „Pokaz prasy warszawskiej z września 1939 r. ze zbiorów Waławia Grymowskiego 1 IX – 16 X 1983”, a także w ramach wystawy „Varsaviana. Rara et curiosa. 16 kolekcjonerów warszawskich”, zorganizowanej w lutym i marcu 1983 roku przez Towarzystwo Przyjaciół Warszawy i Muzeum Historyczne.

Zbiory z pierwszych dekad działalności Biblioteki MHW można by nazwać lustrem, w którym odbijają się dzieje Muzeum, zachodzące w nim procesy oraz życie jego pracowników. W inwentarzach bibliotecznych znajdziemy nazwy tych samych miejsc, które odwiedzili pracownicy MHW, wystaw, które zorganizowali, współorganizowali lub po prostu widzieli, nazwiska osób, z którymi się spotykali, oraz tytuły publikacji, o których pisali⁵⁷. Są jak swoista kronika.

- 53 Wśród rękopisów znajdziemy m.in. rękopisy dotyczące XIX w. (np. T. Gąsiorowski, *Opis pobytu Napoleona I w Warszawie w dniu 10 grudnia 1812 roku sporządzony własnoręcznie przez [...] ówczesnego właściciela Hotelu Angielskiego*, Rkps 71; *Wiadomości notarialne o różnych hipotekach oraz dawnych sądach polskich i litewskich. Diariusz-rękopis z lat 1830-1870*, Rkps 124), wspomnienia osobiste (np. E. Wróblewski, *Dziennik od dnia 29 listopada 1830. Pamiętnik z oblężenia Paryża i Komuny 1870/1*, Rkps 81; F. Dyduch, *Los, z którego nie jestem zadowolony. Wspomnienia z Polski, Francji i Szwajcarii*, Baden 1945, Rkps 19; H. Pfeiffer-Mileroła, *Dzieje rodziny Pfeifferów, warszawskich garbarzy, właścicieli firmy „Bracia Pfeiffer” – garbarnia, ul. Smocza 43 – zafoszonej w 1727 roku*, Warszawa 1997, A/II/389), kroniki, pamiętniki z czasów okupacji i powstania (np. *Kronika Batalionu „Parasol”*, Rkps 96), dokumenty związane z odbudową Warszawy (np. *Materiały z sesji naukowej „Zamek Królewski w Warszawie”, zorganizowanej przez Komitet Nauk przy Obywatelskim Komitecie Odbudowy Zamku Królewskiego (16-17 II 1972 r.)*, Rkps 69), dokumenty urzędów miejskich, sprawozdania z działalności (XVIII *Sprawozdanie z działalności Sekcji Oświaty Pozaszkolnej m.st. Warszawy za rok szkolny 1932/33*, Warszawa 1934, Rkps 67), rękopisy prac naukowych i wydawnictw varsavianistycznych (np. W. Herbaczyński, *Najstarsze cukiernie i kawiarnie w Warszawie*, t. 1-3, 1980, Rkps 137, oraz *Historia cechu cukierników*, 1981, Rkps 136), rękopisy pracowników MHW – scenariusze wystaw, szkice, rękopisy publikacji (np. W. Szaniawska, *Dzieje Warszawy do 1655 roku na tle ogólnego rozwoju Mazowsza. Przewodnik po 1. części wystawy w Muzeum Historycznym*, Rkps 43).
- 54 Waław Lech Grymowski przed wojną był współzałożycielem, redaktorem i wydawcą miesięcznika pod nazwą „Lech. Czasopismo poświęcone kulturze narodowej, miłośnictwu piękna, propagandzie książki”. W 1912 r. rozpoczął gromadzenie swojej kolekcji o charakterze patriotycznym. Została ona uszczuplona w czasie II wojny światowej o bogaty księgozbiór. Był członkiem komitetu założycielskiego Towarzystwa Przyjaciół Starej Warszawy oraz konsultantem do spraw historycznych i obyczajowych filmów i seriali (np. *Zerwane cumy czy Dom*). Zmarł 14 sierpnia 1985 r. Został pochowany wraz z żoną na warszawskich Powązkach.
- 55 Między innymi „Czas”, „Goniec Warszawski”, „Kurier Warszawski”, „Kurier Codzienny”, „Wieczór Warszawski”, „Nowy Kurier Warszawski” wraz z dodatkami nadzwyczajnymi z lat 1940, 1941; patrz Rachunek dla Muzeum Historycznego m.st. Warszawy z 8 IV 1986 r., wystawiony przez p. Bożenę Świątkowską. Dokument znajduje się w Dziale Inwentarzy Muzeum Warszawy.
- 56 Między innymi *10 przebojów Mieczysława Fogga, Des Cornettisten Lieblinge, 10 piosenek Bronisława Broka, Piosenki Mariensztackie* Jana Maklakiewicza, *Moje serce zostało w Warszawie*.
- 57 Patrz np. A. Słomczyński, *W warszawskim Arsenale. Wspomnienia archiwisty miejskiego 1939-1951*, Warszawa 1971; J. Durko, *Lata sześćdziesiąte. Kronika ważniejszych wydarzeń*, „Almanach Muzealny”, 2007, t. 5, s. 273-331.

Wszystko w odpowiednim układzie chronologicznym. Rok po roku, księga po księdze. Zestawienie historii Muzeum, wspomnień jego pracowników oraz rozwoju księgozbioru bibliotecznego zasługuje na odrębne opracowanie.

Im bliżej jednak współczesności, tym bardziej ta tendencja się zaciera. Wraz z końcem lat osiemdziesiątych XX wieku ustało przekazywanie większych kolekcji czy spuścizn. Dary instytucjonalne otrzymywano zazwyczaj zarządzeniem Ministra Kultury, odpowiadającego za mienie likwidowanych instytucji mu podlegających, lub za pośrednictwem Ratusza. W latach dziewięćdziesiątych zmieniła się sytuacja polityczna w kraju, zmienił się też chyba sposób postrzegania kultury i jej instytucji. Zmianie uległy więc też sposób i tempo rozwoju zbiorów Biblioteki MHW. Napływające dary czy zakupy obejmowały maksymalnie kilkanaście jednostek inwentarzowych z jednego źródła. Ta tendencja utrzymuje się do dziś. Gromadzenie zbiorów w Bibliotece opiera się w głównej mierze na zakupach oraz na coraz lepiej rozwijającej się wymianie z bibliotekami i muzeami w Polsce i na świecie. Dary pochodzą przede wszystkim od Dyrekcji Muzeum, wydawnictw, w mniejszym stopniu od osób prywatnych.

Od kwietnia 2014 roku Biblioteka funkcjonuje pod nazwą Biblioteka Muzeum Warszawy. Jej głównie warszawianistyczny profil oraz podstawowe funkcje pozostają nadal takie same – gromadzenie, przechowywanie, udostępnianie i upowszechnianie publikacji związanych z dziejami, kulturą i współczesnymi procesami zachodzącymi w Warszawie.

Development of the collection of the Museum of Warsaw Library up to 1986 - summary

The contemporary Library of the Warsaw Museum, previously known as the Library of the Historical Museum of Warsaw, was established in the year of 1948, along with the foundation of the Historical Museum of Warsaw. However, the need for and the idea of creating the museum book collection of Warsaw appeared much earlier, even before the Second World War. The paths of books in the library have been very diverse. Some of them have been received as gifts while others have been purchased in bookshops, antiquarian bookshops, or from individuals. Additionally, the libraries of closed down institutions have been taken over. The collection has built up as development of the home institution has continued. The history of the collection is provided in notes in the inventory ledgers of the library, in the documentation of departments, and in information found directly in the separate copy of a book.

Key words: The Library the of Warsaw Museum, library collection, Museum's library, varsaviana (regional materials), library collection acquisition